

آیا همکاری‌های استراتژیک آذربایجان و اسرائیل، توازن قدرت در قفقاز و خاورمیانه را برهم خواهد زد؟

پیامدهای این رابطه برای بازیگران منطقه‌ای و جهانی چیست؟

نگین قفقاز بر انگشتی صهیونیست

زهرا صمصامی

آذربایجان، نگین قفقاز، در نقطه‌ای استراتژیک میان اروپا و آسیا قرار دارد و به عنوان پلی بین شرق و غرب، از اهمیت جغرافیایی فوق‌العاده‌ای برخوردار است. این کشور با دسترسی به دریای خزر، مرزهای مشترک با قدرت‌هایی مانند روسیه، ایران، ترکیه، گرجستان و ارمنستان، و قرار گرفتن در مسیر کریدورهای تجاری بین‌المللی، به عنوان رخ صفحه شطرنج سیاسی و اقتصادی جهان ظاهر شده است. منابع غنی نفت و گاز، آذربایجان را به یکی از بازیگران اصلی در بازار انرژی تبدیل کرده است. طبیعت متنوع آن، از کوه‌های سرسبز قفقاز تا دشت‌های وسیع و سواحل دریای خزر، نه تنها زیبایی‌های خیره‌کننده‌ای خلق کرده، بلکه موقعیتی استراتژیک برای رقابت‌های ژئوپلیتیک فراهم آورده است. این جغرافیای منحصر به فرد و منابع ارزشمند، آذربایجان را به عنوان عروس هزارادامد در دنیای سیاست مطرح کرده است، جایی که هر قدرت بزرگی آرزوی نفوذ به آن را دارد.

رفاقت روباه و خاریشت

در دسامبر ۲۰۲۳، گزارش‌ها نشان داد آذربایجان تنها کشور مسلمانی است که از اسرائیل در جنگ علیه حماس و حزب‌الله حمایت می‌کند. در فوریه ۲۰۲۴، منابع دولتی در اورشلیم و رهبران یهودیان دیاسپورا اعلام کردند رئیس‌جمهور آذربایجان، الهام علی‌اف علی‌رغم فشارهای بین‌المللی، در بحبوحه جنگ صراحتاً در کنار اسرائیل ایستاده است. سرگئی لاوروف، وزیر خارجه روسیه نیز از علی‌اف به عنوان «دوست اسرائیل» یاد کرد و بر نقش ویژه او در تقویت روابط دوجانبه تأکید کرد. در ژوئیه ۲۰۲۴، نمایندگان دو کشور در مورد «تقویت همکاری‌های منطقه‌ای» گفت‌وگو کردند. وای‌نت گزارش داد این همکاری‌ها دقیقاً در اوج جنگ و در شرایطی که بسیاری از کشورهای مسلمان از اسرائیل فاصله گرفته بودند، تشدید شد. حتی زمانی که خطوط هوایی غربی پروازهای خود به اسرائیل را متوقف کردند، شرکت هواپیمایی آذربایجان با وقفه‌های مختصر به فعالیت خود ادامه داد و ورود گردشگران اسرائیلی به این کشور ۵۰ درصد افزایش یافت. الی کوهن، وزیر خارجه اسرائیل در اکتبر ۲۰۲۴ بار دیگر بر اهمیت استراتژیک روابط با آذربایجان تأکید کرد. در نوامبر همان سال، وای‌نت اشاره کرد اسرائیل قصد دارد روابط خود با باکو را در واکنش به مواضع ضد اسرائیلی ارمنستان و نزدیکی آن به ایران، بیش از پیش تقویت کند. از دهه ۱۹۹۰، آذربایجان نقش کلیدی در امنیت انرژی اسرائیل ایفا کرده است. حتی پیش از کشف میدان‌های گازی بزرگ توسط اسرائیل، منابع انرژی آذربایجان برای اقتصاد این کشور حیاتی بود. در طول انتفاضه دوم (۲۰۰۰-۲۰۰۴)، آذربایجان تنها شریک قابل اعتماد اسرائیل در جهان اسلام باقی ماند. در سال ۲۰۱۹، اسرائیل هاپوم گزارش داد بیش از ۶۰ درصد بنزین مصرفی اسرائیل از آذربایجان تأمین می‌شود. در سال ۲۰۲۲، (Zman.co.il) اعلام کرد که بیشتر سوخت اسرائیل از بنزین خودروها تا سوخت جت جنگنده‌ها از آذربایجان وارد می‌شود. در اوج جنگ ۲۰۲۴، آذربایجان صادرات نفت خود به اسرائیل را ۵۵ درصد افزایش داد.

از اواخر دهه ۲۰۰۰، آذربایجان به یکی از بزرگ‌ترین واردکنندگان تسلیحات اسرائیلی تبدیل شد و ۶۰ تا ۶۹ درصد از واردات نظامی خود را از اسرائیل تأمین کرد. قراردادهای جدید نظامی در سپتامبر ۲۰۲۴ امضا شد که نه تنها میلیارد‌ها دلار برای اسرائیل درآمدزایی کرد، بلکه از توسعه‌های نظامی این کشور نیز حمایت نمود.

این همکاری‌ها نشان دهنده اهمیت ویژه آذربایجان برای امنیت ملی و توان دفاعی منطقه‌ای اسرائیل است.

نخ تسبیح امنیت اسرائیل

آذربایجان و اسرائیل، دو جغرافیا با پیشینه‌های متفاوت، سال‌هاست به عنوان شرکای استراتژیک در برابر تهدیدی مشترک همکاری می‌کنند. جمهوری اسلامی ایران از سوی هر دو به عنوان یک خطر وجودی تلقی می‌شود و این نگرانی مشترک، پایه‌های همکاری چندوجهی بین آن‌ها را شکل داده است. ریشه‌های این همکاری به دهه ۱۹۹۰ بازمی‌گردد، زمانی که حیدر علی‌اف، رئیس‌جمهور آذربایجان با اسحاق رابین، نخست‌وزیر اسرائیل دیدار کرد و درخواست کمک امنیتی نمود. این دیدار سرآغاز روابط استراتژیک بین دو کشور بود. در سال‌های بعد، همکاری‌های امنیتی و اطلاعاتی گسترش یافت. در سال ۲۰۰۶، بنیامین بن الیزر، وزیر امور زیربنایی اسرائیل تأکید کرد که موقعیت آذربایجان به عنوان کشوری مسلمان و هم‌مرز با ایران برای اسرائیل بسیار حائز اهمیت است. منابع اسرائیلی حتی به استفاده بالقوه از خاک آذربایجان در صورت حمله به ایران اشاره کردند. در سال‌های اخیر حضور اطلاعاتی و نظامی اسرائیل در آذربایجان به طور چشمگیری افزایش یافته است. در فوریه ۲۰۱۲، آسوشیتدپرس گزارش داد آذربایجان به پایگاه مهمی برای فعالیت‌های اطلاعاتی اسرائیل تبدیل شده است. این همکاری‌ها نه تنها امنیت ملی اسرائیل را تقویت کرده، بلکه موقعیت آذربایجان را نیز در منطقه تثبیت کرده است. در شرایطی که ایران به عنوان تهدیدی مشترک برای هر دو کشور عمل می‌کند، این اتحاد استراتژیک همچنان به عنوان نمونه‌ای منحصر به فرد از همکاری بین یک کشور مسلمان و یک کشور یهودی در منطقه‌ای پرتنش باقی مانده است.

به نام قفقاز، به کام تل آویو

در جنگ ۴۴ روزه قره‌باغ، آذربایجان موفق شد مرز خود با ایران را ۱۰۰۰ کیلومتر افزایش دهد. در این جنگ، اسرائیل به عنوان متحد استراتژیک آذربایجان، با تأمین تسلیحات پیشرفته، نقش کلیدی در پیروزی باکو ایفا کرد، درحالی‌که ایران از ارمنستان حمایت می‌کرد. اسرائیل هیوم گزارش داد «آرزوهای ایران برای موفقیت ارمنستان و حفظ حداقل مرز مشترک با آذربایجان، با مقاومت قاطع باکو و سلاح‌های اسرائیلی خنثی شد.» یوسی کوپرواسر، تحلیلگر ارشد نظامی اسرائیل در فوریه ۲۰۲۱ تأکید کرد: «ایرانی‌ها از نتایج این جنگ ناراحت بودند، زیرا موقعیت آن‌ها را در منطقه پیچیده‌تر کرد.»

پیروزی آذربایجان در جنگ قره‌باغ، اثربخشی همکاری عمیق این کشور با اسرائیل را به جهان‌نشان داد. وزیر امور خارجه آذربایجان اعلام کرد: «ما در طول جنگ از حمایت واقعی دوست اسرائیلی خود برخوردار بودیم.» نمایندگان پارلمان آذربایجان نیز در پیامی به کنست اسرائیل، از حمایت مستمر

تل آویو قدردانی کردند و اظهار داشتند: «مردم آذربایجان هرگز این حمایت را فراموش نخواهند کرد.» با این حال، پیروزی آذربایجان تنش‌ها با ایران را افزایش داد. ایران تلاش کرد باکو را تحت فشار قرار دهد و در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲، سپاه پاسداران دو رزمایش بزرگ در نزدیکی مرز آذربایجان برگزار کرد. تهران همچنین کمپین‌هایی گسترده‌ای را علیه روسای باکو به راه انداخت و الهام علی‌اف را به عنوان «دست‌نشانده صهیونیست‌ها» معرفی کرد. نایب‌رئیس مجلس ایران نیز با هشدار به علی‌اف، از او خواست تا از سرنوشت رهبرانی که به غرب و اسرائیل اعتماد کردند، عبرت بگیرد. در این شرایط، روابط آذربایجان و اسرائیل بیش از پیش تقویت شد. در اکتبر ۲۰۲۲، بنی گانتز، وزیر دفاع اسرائیل از باکو بازدید و بر اهمیت روابط استراتژیک دو کشور تأکید کرد. یک ماه بعد، آذربایجان افتتاح سفارت خود در اسرائیل را اعلام کرد. با این حال، ایران به تلاش‌های خود علیه آذربایجان ادامه داد و تلاش کرد تا روابط باکو و تل آویو را تضعیف کند. این تنش‌ها نشان دهنده نقش کلیدی اسرائیل در حمایت از آذربایجان و مقابله با نفوذ ایران در منطقه است.

میانجی صلح بر دروازه دوزخ

الهام علی‌اف که پیش‌تر توانایی‌های خود در میانجی‌گری بین ترکیه و اسرائیل را به نمایش گذاشته بود، احتمالاً در سال‌های آینده بار دیگر نقشی مشابه ایفا خواهد کرد. در ژوئن ۲۰۱۲، وب‌سایت (IzRus)، گزارش داد مقامات باکو تلاش می‌کنند تا روابط تیره اسرائیل و ترکیه را بهبود بخشند. در همان سال، مؤسسه مطالعات امنیت ملی اسرائیل (INSS) اشاره کرد که ترکیه با وجود فشار بر آذربایجان برای سرد کردن روابط با اسرائیل، نتوانست موضع باکو را تغییر دهد. در سال ۲۰۱۸، علی‌اف با آغاز میانجی‌گری بین آنکارا و اورشلیم، پس از جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ، این تلاش‌ها را تشدید کرد؛ چراکه آذربایجان به حمایت هر دو متحد خود وابسته بود.

در سال ۲۰۲۱، دستیار رئیس‌جمهور آذربایجان تأکید کرد: «ما علاقه‌مندیم متحدان مانیز روابط دوستانه‌ای با یکدیگر داشته باشند.» این رویکرد، زمینه‌ساز تلاش‌های عادی‌سازی بین ترکیه و اسرائیل در نوامبر ۲۰۲۱ تا مارس ۲۰۲۲ شد که با مشارکت ضمنی سرویس اطلاعات خارجی آذربایجان (XXKX) و همکاری نزدیک آن با موساد و MIT ترکیه همراه بود. (INSS) در پاییز ۲۰۲۲ اشاره کرد پیروزی آذربایجان در جنگ قره‌باغ و نقش کلیدی اسرائیل و ترکیه در این موفقیت، به گرم‌تر شدن روابط بین آنکارا و اورشلیم کمک کرد. این بهبود روابط حتی به تجدید همکاری‌های نظامی دو کشور انجامید و در نهایت برای اولین بار در ۱۲ سال گذشته، وزیر دفاع اسرائیل به ترکیه سفر کرد.

یک قرن پیش از پیمان ابراهیم، آذربایجان نخستین دولت مسلمانی بود که همکاری‌های بی‌سابقه‌ای با جامعه یهودی نشان داد. در دوران جمهوری دموکراتیک آذربایجان (۱۹۲۰-۱۹۱۸)، یهودیان در پارلمان، نهادهای دولتی و مناصب ارشد حضور داشتند. امروز نیز آذربایجان تنها کشور مسلمان با جامعه یهودی بزرگ (بیش از ۳۰۰۰ نفر) و خیابان‌هایی با نام‌های عبری است. اسرائیل هاپوم گزارش داد در جشن‌های ملی آذربایجان، پرچم اسرائیل در کنار پرچم ملی به نمایش درمی‌آید تا جایی که پس از جنگ اسرائیل با حماس در اکتبر ۲۰۲۳، شهروندان آذربایجان باروشن کردن شمع و تقدیم گل، همدردی خود را با جامعه اسرائیل نشان دادند.